

Jaume Pla, arquitecte de llibres¹

M. Rosa Vives i Piqué

Catedràtica de pintura/gravat de la UB i acadèmica de número de la RACBASJ. vivespique@ub.edu

Vaig conèixer a Jaume Pla cap al 1977, sempre va ser molt gentil i li guardo gran reconeixement i estima per les indicacions que em va donar en aquells temps iniciàtics en el món del gravat i el seu ensenyament. Per això, i per la seva admirable obra, agraeixo que m'hagin convidat a aquest acte i se'm permeti dir unes paraules de sincer homenatge.

Recordo que va ser ell qui em va indicar on podria adquirir planxes de coure *poli-miroir*. A Paris, a la *maison* Grognard, el 27 de la rue de la Huchette, tocant el boulevard Saint Michel, davant Notre Dame, subministraven un coure preparat com un espill que aquí encara no hem trobat mai. Era un acabat que Jaume Pla ho tenia com a condició *sine qua non* per obtenir un bon gravat. I, certament, el resultat més palès és la llum que il·lumina les seves estampes, que, a parer nostre, també és, juntament amb l'essencialitat del seu *tractus*, l'estil definitori del seu gravat, una manera particular i única en el gravat català.

Ell mateix, en el vessant pedagògic, ho descriu diàfanament al llibre *Técnicas del grabado calcográfico y su estampación*, un text solvent com pocs i que, encara avui en dia, recomanen a tot aquell que vulgui aprendre a gravar en metall. A la primera pàgina, a la dedicatòria, ja s'al·ludeix a la planxa polida, diu així:

A Ramón de Capmany
Artista y amigo,
A quien debo el haberme enfrentado por primera vez
Con una placha pulida.

I al capítol IV, dedicat a la preparació de la planxa, comença dient:

Si ens trobéssim a Paris –i més exactament al Paris de fa uns anys– aquest capítol seria suprimit o almenys molt limitat. Al moment de gravar aniríem *chez le planeur* i allà comprariem la planxa lles-ta per el treball. És a dir, de les mides i el gruix desitjat, polida, escairada i bisellada. Però en un país sense tradició en l'art que ens ocupa, l'artista s'ha de proveir pel seu compte de totes les neces-sitats que se li presenten. Nosaltres personalment, això no ens desagrada: enamorats de l'ofici, del treball manual, en acabar un gravat ens encanta tenir la sensació de què quasi tot ha sigut fruit de les nostres mans.² Continua descrivint com procedir per a la preparació del coure, desgranant les principals tècniques amb tal eficàcia que ens recorda la definició que va fer Gaston Bachelar del llibre d'Albert Flocon *Traité du Burin* (Paris, 1952), un text també paradigmàtic per a nosaltres, pot-ser un pèl més teòric que tècnic i que ve a ser un germà gran del de Pla, per edat, ja que va veure la llum quatre anys abans.³ Bachelar escrivia: «El seu tractat és un autèntic recull d'exercicis per a la voluntat digital. La seva lectura fa que la mà perdi la peresa, tingui impaciència per dibuixar i desitgi gravar».

Però, tornant al paràgraf de Pla, llegim dos aspectes que volem remarcar. Un, el gust pel material i la consciència de què, aquest, és part inherent del resultat final. Aquí pensem que més que de mate-rial es pot parlar de la matèria primera. L'altre aspecte és la importància que concedeix a les mans,

a la creació directa, a l'execució manual de la idea mental. Sobretot, si ho comparem amb la situació actual en què estem envaïts per una enlluernadora tecnologia que ràpidament produeix llibres més efímeres que perdurables i que queden immediatament suspesos esperant el filtre del temps que en determinarà la seva vàlua artística.

Referent a la selecció i preparació dels materials, el coure, la tinta, el paper i la resta que formen el llibre, així com, naturalment, tota la seva construcció, poc podem afegir al que deia el mateix Pla en les *Notas sobre bibliofilia*. En fa una acurada descripció que ell mateix segueix fil per randa en les seves creacions. Considerava que un bon llibre és el resultat del valor literari del text, la perfecció de la part tipogràfica, l'encert en les il·lustracions, si n'hi han, en la seva doble relació, espiritual amb el text i material amb la tipografia, i el resultat assolit amb aquests elements en el seu aspecte final d'harmonia, personalitat i caràcter.⁴ Tot i que, seguidament, conclou: «Un llibre pot arribar a ser una obra d'art i per aconseguir obres d'art no hi ha fórmules». El llibre com obra d'art, diu Jaume Pla, com també el contempla Michel Butor, escriptor francès, un dels artífexs del *nouveau roman*, gran coneixedor, creador i pensador del llibre en els seus vessants de bibliòfil i de llibre-objecte actual. A més, Butor prediu que «els únics llibres que ens interessaran en el futur seran aquells que es puguin considerar com una obra d'art». Una frase molt repetida aquests darrers dies per la seva presència a Barcelona, i que, particularment, desitgem un futur no tan dràstic, en el que els bons llibres també perdurin al costat dels considerats obres d'art, com, certament, són els creats per Jaume Pla; llibres que avui ja han passat indemnes bona part del filtre temporal que no ha fet més que consolidar la seva bellesa.

Una bellesa basada en els paràmetres que ell mateix marcava. Tot i que extremadament rigorós amb el seu propi treball, no deixava de lamentar-se de les errades que veia en els seus llibres ja editats. El 4 de gener del 1948, parlant dels que havia fet fins llavors, escrigué: «Potser el millor són les *Tannkes*, però en el llibre hi ha molts errors tècnics».⁵ Aquí, nosaltres som proclius a creure que, per la previsió que gastava, les errades que esmenta són més fruit de l'atzar que de descuits. Sigui com sigui, davant el conjunt de llibres que va fer es pot permetre i, fins i tot, com deia Montaigne, ratificar, que «no es fa res noble sense l'atzar».

Com a lectors dels llibres “construïts” per Jaume Pla podem admirar una molt bona literatura. Va treballar amb les millors plomes del moment: des del primer llibre *Les coses benignes*, de Joaquim Ruyra (1944), a *Les comarques del principat*, amb Josep Maria Espinàs (1970-1976), passant per Carles Riba, Carner, Eugeni D'Ors, Cela, Foix, Miquel Delibes, Joan Fuster..., per esmentar només alguns noms, ja que la història està ben estudiada i documentada pels experts d'aquesta taula: els Srs. Puig Rovira i Francesc Fontbona, així com per la Sra. Mercè Casanovas, que estudià les edicions de la *Rosa Vera*. És una literatura que es pot “tocar”, i es pot tocar perquè el material de l'objecte —un llibre és un objecte al cap i a la fi— és un material que, alhora, es pot “llegir” i ambdós conceptes, la dualitat visual i tàtil, es presenta en un perfecte equilibri. Cada element és disposat cadenciosament, sense estridències, cap sobrepassa l'altre, i junts, harmònicament, formen el tot, un *unicum*, una aliança de contingut, format, mida i material.

Formats grans o petits, però sempre abastables a les mans. Les mans que, com hem llegit abans, Pla enaltia; enaltia el fruit de les nostres mans. El paper, la fibra o matèria primera, l'acabat i el to. Un paper noble, de manufactura catalana, de fil, amb barbes naturals i filigranes pròpies, de to blanc antic, extra o pallós de llúissor daurada, com l'especial Molí Vell. Papers que sobretot garantien una perfecta impressió de text i gravat. El to de la tinta, sempre negre, però de diferents matisos, llevat

alguns títols i caplletres, que es presenten en tons discrets com grisos, glaucs o càlids rogencs neutres. Ja en *Les coses benignes* emprà vuit tintes. Una tinta que ancora les lletres i les imatges en el paper amb la pressió més precisa. I uns relligats nobles, més aviat austers, sense ostentació sobrera.

Els continguts literaris, sempre en tipografies selectes, d'una exquisida cura en la netedat dels tipus que redunda en la lectura fluida de les paraules. Les imatges gravades, estudiadament ubicades, ja siguin inserides o associades, aquestes darreres, mai volants, sempre ben fitxades. Tot dins d'una composició que fa un gran elogi del buit o, en aquest context, del blanc del full de paper, un paper amb respectuosos marges que no distreuen la lectura dels signes, ans al contrari, la proporció és exacta per emmarcar el focus d'atenció del contingut espiritual, les paraules i les imatges. Una proporció de blanc que ens evoca el silenci que fa sentir la música, en aquest cas que ens fa veure signes i imatges negres.

Tots aquests elements, dels quals en podríem desenvolupar una extensa taxonomia que sobrepassaria el temps de la nostra intervenció, són el resultat d'una amistosa col·laboració en un art coral. Pla, ja ho sabem, tenia el rol definitori en la confecció dels seus llibres; com autor o com editor dugué inequívocament la batuta d'una particular *camerata* on intervingueren escriptors, artistes, pintors, escultors, gravadors o simplement iniciats en l'ús de la punta o el burí, paperers, estampadors, enquadernadors i editors, una organització que requereix determinació i un clar full de ruta; una bitàcola de treball ben marcada, alhora que una tria dels millors professionals.

En aquest punt, i tot acabant com he començat, amb records personals, voldria mencionar dos excel·lents estampadors que col·laboraren amb Jaume Pla i els quals també he tingut el gust de conèixer i treballar amb ells: el Sr. Jaume Coscolla i, durant molts més anys, el Sr. Jordi Sánchez, que m'ha donat testimoni directe de com actuava el mestre Pla, de la seva creativitat, la seva pulcritud i seriositat o la seva relació amb importants personatges

de la nostra cultura, destacant la figura de Picasso, amb el qual, a més de treballar, fins i tot compartí alguna cursa de braus o "novillada". Efectivament en tenim el testimoni fefaent, una fotografia que Pla va fer a Picasso, al costat de Jacqueline, a la plaça de toros de Ceret, que aquí presentem, creiem que per primera vegada, doncs no hem trobat fins ara constància de la seva reproducció ni en les monografies de Picasso, ni en

Fig. 1. Picasso a la plaça de braus de Ceret (1954), fotografia de Jaume Pla.

les publicacions de Pla (fig. 1). Al darrere de la foto, manuscrit per J. Pla, es llegeix: «Picasso a Ceret / 19. sep. 54» (fig. 2). De fet ens sembla llegir 54, però també pensem que podria ser 57. L'any 1954 coincideix amb la presència sovintejada de Picasso a Ceret.⁶ Però, per altra banda, dubtem d'aquesta lectura i contemplem també la grafia 1957, ja que la primera visita que Jaume Pla fa a Picasso és a Cannes, a "La

Californie”, on va viure entre 1955 i 1960, no abans, i també perquè és un any més pròxim a la realització del llibre que llavors els ocupava, *Gavilla de fábulas sin amor* (1962). Tot i que Pla descriu àmpliament

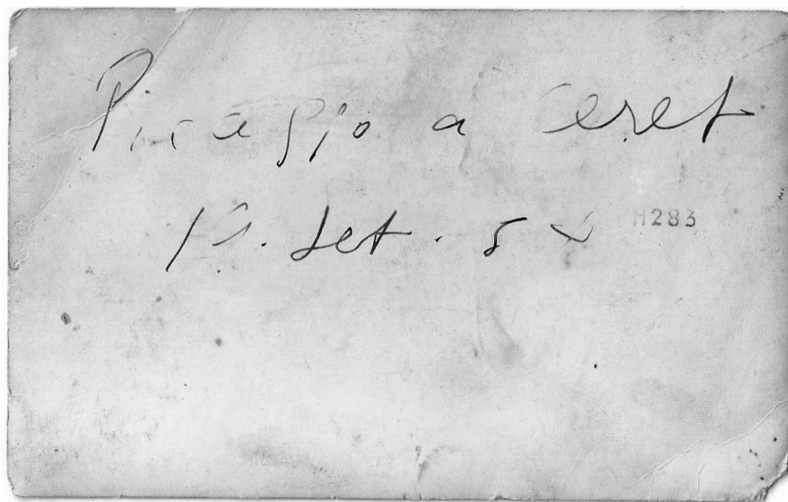

Fig. 2. Revers de la fotografia de Jaume Pla, Picasso a la plaça de braus de Ceret (1954).

aquesta visita al llibre *Famosos i oblidats*, no diu la data ni que anessin a Ceret, ni parla d'aquesta foto en concret; sí que diu que va fer moltes fotos, que totes li sortiren bé i que Picasso posava sempre complagut.⁷

Devem el coneixement d'aquest document i la informació oral de la seva procedència, al Sr. Jordi Sánchez, al qual li agraïm profundament. Com acabem de dir, aquest fou estampador de Pla, i sent

molt jove, pràcticament aprenent, la seva primera col·laboració va ser en la impressió de la punta seca de Picasso *El rapte de Jezabel per Quirón el centaure* per al llibre *Gavilla de fábulas sin amor*.

En definitiva, dir que Jaume Pla, a més d'arquitecte i un teòric del llibre de bibliòfil, és un artista del llibre, i que el conjunt de la seva obra esdevé un paradigma dels Bells Oficis, que es basa en la bellesa dels textos i de les imatges; una alta qualitat visual; una alta qualitat tàctil i una estreta harmonia entre les parts.

NOTES

1. Aportació a la taula rodona sobre “Jaume Pla, arquitecte de llibres” celebrada al saló d'actes de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, el dia 30 d'abril de 2014.
2. Jaume PLA, *Técnicas del grabado calcográfico y su estampación. Con unas notas sobre bibliófilia*, Barcelona, Gustavo Gili, 1956, p. 31.
3. «Son *Traité du burin* est un véritable recueil d'exercices pour la volonté digitale. Sa lecture donne à la main la plus perdue de paresse, une impatiente de dessiner, un espoir de graver», p. 9-10.
4. Jaume PLA, *Técnicas del grabado...*, op. cit., p. 168.
5. Pietat ORTÍ; Elisenda LOBATO, *La vida continua. Diaris de Jaume Pla (1928-1948)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2008, p. 325.
6. Al catàleg *Picasso. Toros y Toreros*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona/Electa, 1993, p. 247, es diu que de juliol a setembre Picasso presideix la “novillada” a Ceret. I el 8 d'agost, el museu de la ciutat inaugura l'exposició de les seves darreres litografies i ceràmiques sobre el tema de la tauromàquia.
7. Jaume PLA, *Famosos i oblidats*, Barcelona, La Campana, 1989, p. 179-187.